

JERNHUSEN STATIONER AB
Box 520/JERNHUSEN AB/
101 30 Stockholm

Beslut med förklaring om övergång av Stockholms Central från statligt byggnadsminne till byggnadsminne enligt kulturmiljölagen (1988:950) och angivande av skyddsbestämmelser; del av fastigheten Norrmalm 5:3, Norrmalm, Stockholms stad

Beslut

Länsstyrelsen förklarar enligt 3 kap 7 § kulturmiljölagen (1988:950), KML, att Stockholms Central har övergått från statligt byggnadsminne till att bli byggnadsminne enligt 3 kap 1 § samma lag. Byggnadsminnet Stockholms Central består av stationsbyggnaden, Centralhallen och Södra paviljongen.

Följande skyddsbestämmelser fastställs härmed enligt 3 kap 2 § KML.

Skyddsbestämmelser

1. Byggnaderna markerade på ritning, beslutsbilaga 1, får inte rivas eller flyttas vare sig i sin helhet eller delar därav.
2. Byggnadernas, se beslutsbilaga 1, stommar får inte rivas, byggas om eller på annat sätt förändras.
3. Byggnadernas, se beslutsbilaga 1, exteriörer får inte byggas om, byggas till eller på annat sätt förändras. Undantag från detta förbud framgår av beslutsbilaga 1.
4. Interiörer markerade på planritning, beslutsbilaga 2, får inte rivas, byggas om eller på annat sätt förändras. Med detta menas bl.a. vad avser:

A) Centralhallen:

- befintliga dominerande öppna rumsvolymer ska bibehållas.
- planlösningen får inte ändras (gäller ej den så kallade Hyllan på plan 1 i södra halldelen)
- fasta installationer får inte utföras som påverkar centralhallens kulturhistoriska värde.

Datum
2017-09-15

Beteckning
432-6327-2015

- ytskikt som sten- och putsdetaljer, stengolv samt väggindelningar som till exempel listverk, pilastrar, lisener mm får inte tas bort eller förändras.
- takets kassetindelning får inte tas bort eller förändras.
- konstnärligt utformat räcke runt ljusbrunn mot Tunnelhallen får inte tas bort eller förändras.
- interiöra fönster i taket, längs centralhallens långsidor och södra gavel får inte tas bort eller förändras.
- fontänen får inte tas bort, flyttas, byggas om eller på annat sätt förändras.
- trappor med räcken samt terrassräcken i Centralhallens södra del får inte tas bort, byggas om eller på annat sätt förändras.
- takarmaturer får inte tas bort eller förändras.
- landskapsmålningar längs hallens östra sida får inte tas bort, målas över eller på annat sätt förändras.

B) Entréhallen:

- befintliga dominerande öppna rumsvolymer ska bibehållas.
- planlösningen får inte ändras.
- fast inredning, vägg-, tak- och golvindelningar (form-, material- och kulörindelningar) samt listverk äldre än 1930 – får inte tas bort, byggas om eller på annat sätt förändras.
- ytskikt och stengolv får inte förändras.

C) Kungliga väntsalen:

- befintliga dominerande öppna rumsvolymer ska bibehållas.
- planlösning får inte ändras.
- golv, dörrar, fönster och listverk får inte tas bort, byggas om eller på annat sätt förändras.
- fast inredning, väggmålningar och ytskikt äldre än 1980 får inte tas bort, byggas om eller på annat sätt förändras.

D) Kungliga gången S00-020A:

- befintliga dominerande öppna rumsvolymer ska bibehållas.
- planlösning får inte ändras.
- listverk, glastak, takarmaturer, smidesgaller, snickerier och dörrblad av trä äldre än 1980 får inte tas bort, byggas om eller på annat sätt förändras.
- stengolv och golvsocklar av sten får inte förändras.

Datum
2017-09-15

Beteckning
432-6327-2015

- E) *Norra ankomstshallen A00-018A:*
- befintliga dominerande öppna rumsvolymer ska bibehållas.
 - stengolv, kolonner, putsad väggbröstning och listverk får inte tas bort eller förändras.
- F) *Fd 3-klassväntsalen B00-005:*
- fast inredning äldre än 1930 får inte rivas, byggas om eller på annat sätt förändras.
- G) *Trapphus (Trph 1, A10-100 samt Trph 2, A10-200):*
- räcken äldre än 1930, stengolv och stentrappor får inte tas bort eller förändras.
- H) *Del av generaldirektörens rumssvit, vänthall A20-201 samt plenisal A20-209*
- rumssvitens planlösning får inte förändras.
 - fast inredning äldre än 1930 får inte tas bort, byggas om eller på annat sätt förändras.
 - ytskikt, putsdetaljer, listverk samt tak- och väggindelningar äldre än 1930 får inte tas bort, byggas om eller på annat sätt förändras.
- I) *Kontorskorridor A30-201*
- korridorens planlösning får inte förändras.
 - väggpanel, dörrar och taklister får inte tas bort, byggas om eller på annat sätt förändras.
- J) *Fd bostadssvit rum A10-121, A10-122 samt A10-123:*
- dörrumfattningar får inte tas bort, byggas om eller på annat sätt förändras.

5. Dolda målningar

I byggnadskomplexet dolda vägg- och dekorationsmålningar, som påträffas vid tex byggnadsarbeten, ska dokumenteras av antikvarie innan de eventuellt döljs åter eller borttas.

6. Snickerier och listverk

Förutom det som nämnts i punkt 4 gäller för *hela byggnaden* att interiöra snickerier, dörrblad, fönsterkonstruktioner och taklister äldre än år 1930 inte får tas bort eller förändras.

Datum
2017-09-15

Beteckning
432-6327-2015

7. Vård och underhåll

Byggnadsminnet ska vårdas och underhållas så det inte förfaller. Vård och underhåll ska utföras på ett sådant sätt att det kulturhistoriska värdet inte minskar och med material och metoder som är anpassade till byggnadsminnets egenart.

Vård och underhåll av interiörerna i Kungliga väntsalen (del av C) rum A00-003, undantaget landskapsmålningarna som ska vårdas enligt nedan, ska utföras efter instruktion från sakkunnig konservator.

Vård och underhåll av kassettkast med dess målningar i Entréhallen (B) och i Plenisalen (del av H) rum A20-209, ska utföras efter instruktion från sakkunnig konservator.

Vård och underhåll av landskapsmålningarna i Centralhallen (A) och Kungliga väntsalen (C) ska utföras av sakkunnig konservator.

Kommentarer och förtydliganden till skyddsbestämmelserna

Med ”yttskikt” avses även befintliga kulörställningar.

Begreppet ”väggindelning” omfattar väggpartier avgränsade av olika typer av fältindelningar tex lister, bröstningar, pilastrar, paneler, kassetter mm utformade i varierande material, former och kulörer.

Delar av den fasta inredningen i 3-klassväntsalen som omfattas av beslutet är vid dagens datum förbyggda med modern vägginredning. Den moderna inredningen omfattas inte av skyddsbestämmelserna.

Motiv för byggnadsminnesförklaring

Regeringen beslutade år 1986 att Stockholms Central skulle utgöra statligt byggnadsminne. Beslutet grundade sig på en bedömning av kulturhistoriska värden utifrån en stationsinventering som genomfördes i samarbete mellan Statens järnvägars (SJ) dåvarande bandistrikt, Arkitekturmuseet och Riksantikvarieämbetet (Raä). Raä hade för avsikt att anhålla hos regeringen om fastställande av skyddsföreskrifter. Anläggningen kom dock att försäljas innan detta kunde ske.

Stationshuset vid Stockholms Central har ett enastående kulturhistoriskt värde som centralstation i huvudstaden. Stockholms Central vittnar om järnvägsteknikens stora betydelse för samhällsutvecklingen inom flera områden under det sena 1800-talet och stora delar av 1900-talet.

Stationsbyggnaden är ursprungligen ritad av SJ:s chefsarkitekt A.W. Edelsvärd och är tillbyggd och ombyggd bland annat av dennes efterträdare Folke Zettervall. Den utgör därför en självklar komponent i landets arkitekturhistoria. Genom flera större ombyggnader fram till idag har byggnaden genomgått stora förändringar. Den har dock fortfarande kvar sin ursprungliga monumentalitet i bland annat byggnadsvolymen och fasadarkitekturen. Centralhallen och Södra paviljongen hör till de kulturhistoriskt mycket värdefulla tillbyggnader som gjorts till den ursprungliga stationsbyggnaden.

Ofta har den senaste byggtekniken nyttjats och påkostade tidstypiska inredningar samt materialval gjorts som i den mån de bevarats är kulturhistoriskt värdefulla. Byggnadstekniskt innehåller byggnadsminnet ett flertal kulturhistoriskt värdefulla lösningar som till exempel lanterninljussättning, gjutjärnskonstruktioner, limträtakstolar och hjärtväggar i bockteknik med tegelfyllning.

Av interiörerna är vissa delar mer välbevarade och har betydande kulturhistoriska värden. Det handlar om Entréhallen med gallerierna, Centralhallen, Norra ankomsthallen, Kungliga väntsalen och Kungliga gången, 3-klassväntsalens snickerier (delvis dolda), två av trapphusen i centralstationen, delar av Direktionsvåningen, delar av en tjänstebostad och kontorskorridorer. Förbyggda rester av kulturhistoriskt värdefulla äldre interiörer har påträffats vid ombyggnationer på olika platser i stationsbyggnaden. Sammantaget representerar interiörerna även tydligt förändringarna i de sociala strukturer som varit rådande i samhället i stort under de mer än 140 år som Stockholms central varit i drift för järnvägsändamål.

Historik

Järnvägsteknikens introducerande i Sverige under 1800-talets mitt blev avgörande för att landets industrialisering skulle komma att accelerera. Med den nya tekniken kunde varor och människor transporteras över hela riket till rimliga kostnader och i jämförelse med tidigare, på mycket kort tid. 1854 beslutade riksdagen att staten skulle bygga stambanor i Sverige för att binda samman rikets städer. I rask takt byggdes statliga stambanor och privata kompletterande mindre så kallade bibanor. Dessa kom att sammanbinda landets olika delar i ett effektivt järnvägsnätverk av stor betydelse för landets ekonomiska och sociala utveckling och framväxten av en modern stat. Till byggnadschef för arbetena med stambanorna utsågs 1855 ingenjör Nils Ericson, som kom att få ett stort inflytande på det svenska järnvägsnätets utformning.

Västra stambanan från Göteborg till Stockholm öppnade för trafik redan år 1862. Spåren från södra Sverige slutade dock vid fd Södra station på Södermalm. År 1866 öppnade Norra stambanan för trafik mot Uppsala. Det spåret började vid Norra bantorget. Förbindelse saknades under lång tid mellan de två stationerna. År 1863 beslutade dock regeringen att dra fram järnvägen från Södermalm till Klara sjö. Det dröjde fram till år 1871 då Norra och Västra stambanorna knöts

samma vid Centralstationen efter att en tunnel forcerat de höga bergen på Södermalm och broar anlagts över Stockholms ström. Centralstationen stod färdig samma år efter en ritning av SJs chefsarkitekt Adolf Wilhelm Edelsvärd biträdd av arkitekt Axel Kumlin.

Centralstationsbyggnaden kom att uppföras i tre våningar med putsad fasad i den för tiden populära italienska renässansstilen med ett markerat mittparti och flankerande sidoflyglar. Våningarna var tydligt markerade med gördelgesimser och kröntes med en kransgesims. Bottenvåningen var kraftigt rusticerad och fasaderna på våning två och tre hade målad kvarderstensimitation. Taket var flackt och täckt av skivplåt. Fasaderna var i enlighet med stilen rikt smyckade. Bottenvåningen försågs med rundbågiga fönster. Entrépartiet, det mest utsmyckade, bestod av en arkad av doriska kolonner som ledde resenärerna genom fem stora portar till stationens vestibul, numer entréhallen.

Flyglarnas och mittpartiets övre våningsplan pryddes av parkopplade joniska pilastrar i kolossalordning. Fönstren i de andra och tredje våningarna hade olika omfattningar. En del hade segmentgavlar medan de ovanför den stora entrén utformades till att spegla den doriska arkaden nedanför. Fönstren ovanför entrén fick bröstningar i form av balustrader. Mellan dessa fönster stod fyra kvinnoskulpturer. Allegorier föreställande jordbruket, handeln, strategin och industrin, det moderna Sveriges huvudnäringar. Mittpartiet fortsatte uppåt med en attika som kröntes av en frontespis med urtavla, ovanpå denna tronade riksvapnet som flankerades av två kvinnostatyer i kolossalformat föreställande Svea och Göta.

Centralstationen var ursprungligen försedd med en banhall över fem spår i bredd mot väster (nu riven). Stationsbyggnaden var vid uppförandet huvudstadens största byggnad näst efter Stockholms slott. Den kom bland annat att inrymma lokaler för gods och resande, biljettförsäljning, SJ:s administration, SJ:s arkitektkontor, lokaler för Järnvägsstyrelsen, polisstation samt tjänstelägenheter för högt uppsatt personal inom SJ.

Kontorsvåningarna nås genom tre separata trapphus, ett i varje flygel och ett i mittpartiet. Södra och norra trapphusen utfördes i gjutjärnskonstruktioner med öppna spindlar. Här finns bla räcken och golv bevarade från uppförandet. Det södra trapphuset var något större och det mittersta byggdes i sten. I mittersta trapphuset finns balustrader och gjutjärnskolonner av komposit ordning imitationsmålade för att efterlikna ädla stenarter. Norra trapphusets trappa är ersatt i modern tid med en ny konstruktion.

Kontorsrummen var placerade symmetriskt på rad längs långa korridorer som fick sekundärljus genom lanterniner. Korridorerna på andra våningen fick ljus från de övre våningarna via partier av betongglas monterade i ramar av järn. Korridorväggarna uppfördes i en typ av lättväggsteknik. Ett ramverk av timmer placerade som bockar bär de ovanliggande lasterna medan tomrummen fylldes med tegel.

I direktionsvåningen inreddes Plenisalen i dekorativt överflöd och ett omfattande stucktak med SJ-monogram på takets konsoler. Här fanns vidare dekorerade kolonradiatorer, skulpterade bokhyllor, väggpilastrar, träpaneler med stående fyllningar och dörrfoder med överstycken.

Tjänstelägenheter för de högre tjänstemännen kom att inrymmas en per våningsplan i de två flyglarna. Delar av en tjänstelägenhet kan studeras i södra flygeln i form av bevarade dörrromfattningar och planlösningar (rummen J). Fragment av tidstypiskt inredningsmåleri i nyrenässans har påträffats vid renoveringar i bland annat dessa utrymmen, det kan förväntas förekomma på flera platser i byggnaden. I mittpartiets vindsvåning inreddes bostäder för lägre tjänstemän stationerade i centralstationen.

Redan under 1880-talet blev stationen för trång. En tillbyggnad i form av det sk centralannexet gjordes norr om stationsbyggnaden (riven). I samband med det upphörde centralstationen att hysa bostäder då dessa flyttades dit.

Den första kungliga väntsalen inreddes redan före 1895, oklart exakt när. År 1904 flyttades den till dess nuvarande läge och ersatte då ilgodsavdelningen som var belägen där (rummen C). Interiören formgavs av SJs chefsarkitekt Folke Zettervall i nygustaviansk stil. Exteriört kom entrén till Kungliga väntsalen att markeras med ett skärmtak av glas med en kunglig förgylld krona på.

Under 1910-talet fortsatte expansionen i takt med den tilltagande järnvägstrafiken. Zettervall fick i uppdrag att ersätta centralstationens flacka tak med ett högt, brutet valmat tak med takkupor och takfönster i syfte att där inrymma fler kontorslokaler för dåvarande Järnvägsstyrelsens verksamhet. Taket ovan mittpartiet kom att utformas som ett säteritak med lanternin.

Entréhallen försågs med målerier av Filip Månsson och Direktionsvåningens artikulerade väggfasta biblioteksinredning i vänthallen kom troligen till under samma tidsperiod som taket påbyggdes. Plenisalen i direktionsvåningen byggdes också om samtidigt och inreddes delvis med gedigen mahogny. (Rummen H). Vindsvåningen ovanför direktionsvåningen inreddes till kontor och fick då bli en karaktäristisk bredare korridor med stående panel (rum I).

År 1927 påbörjades stora ombyggnationsarbeten av stationen igen, också de formgivna av Folke Zettervall. Banhallen ersattes med Centralhallen som kom att uppföras av limträbalkar i taket som bars av betongpelare och återanvända tegelpelare från den föregående banhallen. Hallen gavs rik utsmyckning i alla detaljer tex putsornamentik, fontäner och landskapsmålerier. (rum A). I hallens södra del finns även byggnadsdelar kvar av den fd Tredjeklassväntsalen (rum F). I Entréhallen entresolerades de två gallerierna i norr och söder vilket ledde till att delar av Filip Månssons takmålerier byggdes in i nya rum och doldes från entréhallen i bottenvåningen.

Söder om Centralhallen uppfördes Södra paviljongen för tillresande till Stockholm från södra delen av landet. Exteriören formgavs i en för tiden populär

klassicistisk arkitektur. I norr iordningställdes motsvarande lokaler för resande till Stockholm från norra delarna av landet (rum E)

Stationsbyggnadens fasadutsmyckning reducerades under denna period i stort till det som idag återfinns på fasaderna.

Kungliga väntsalen påverkades också och kom att utökas mot öster och väster inom den befintliga äldsta byggnaden. Inredningarna från 1904 kompletterades av Zettervall och vägg- samt dekorationsmålningar utfördes av Filip Månsson. Nuvarande entrébaldakintak tillkom, också det med kunglig krona. Väntsalsens rum förbands då med en perrong i väster genom den så kallade Kungliga gången, prydd i antikinspirerad putsornamentik (rum D). Rummen tillhörande väntsalen fick sin nuvarande kulörsättning år 1978. De rymmer än idag kulturhistoriskt värdefulla för ändamålet specialdesignade möblemang mm.

Under 1950-talet byggdes Stockholms tunnelbana ut. Under Stockholms central anlades tunnlar för att förbinda de två anläggningarna. 1959 monterades det cirkulära gjutjärnsracket upp vid ljusöppningen mellan Centralhallen och den där under belägna nya Tunnelhallen. Racket utfördes av konstnären Stig Blomberg och visar figurgrupper i tidstypisk stil som symboliserar de fyra väderstrecken. Under 1950-talet gjordes flera omfattande ombyggnationer i Centralhallen, bland annat monterades det karaktäristiska stengolven av grå marmor och brun kalksten. Pelare och pilastrars skaft gavs också ny puts med mer mineralisk karaktär än den ursprungliga så kallade porfyryputsen som dock ännu finns kvar på tex pelarkapitäl och på delar av fritrappan i hallens södra del.

Stora ombyggnadsarbeten genomfördes i samband med att SJ:s huvudkontor flyttade från stationen ungefär 2013. Entréhallen återställdes delvis år 2015-2017 genom att entresolerna revs och målerierna restaurerades. Trapploppet i bottenvåningen i mittersta trapphuset ändrades ungefär samtidigt.

Ärendets handläggning

Centralstationen förklarades som statligt byggnadsminne av regeringen den 21 augusti 1986. Den 1 januari 2001 övergick ägandet av Centralstationen till Jernhusen AB. Riksantikvarieämbetet remitterade ett förslag till skyddsföreskrifter till Jernhusen AB den 19 april 2002, som accepterade förslaget den 14 maj 2002.

Det statliga byggnadsminnet har aldrig kommit att förklaras som byggnadsminne jämlikt bestämmelserna i 3 kap 7 § KML, varför Länsstyrelsen år 2015 påbörjade en sådan process genom att göra en översyn av skyddsföreskrifternas innehåll och anspråk. Täta samråd har därefter tidvis förts mellan Länsstyrelsen och företrädare för Jernhusen AB. Föreliggande skyddsbestämmelser har framarbetats och reviderats i samförstånd med ägaren Jernhusen AB som bistått bla med antikvariska undersökningar och analyser i rapportform framarbetade av AIX arkitekter AB.

I förhållande till det av Riksantikvarieämbetet tidigare remitterade förslaget till skyddsbestämmelser har nu föreliggande bestämmelserna reviderats enbart vad gäller interiöra anspråk.

Tillämpliga bestämmelser

3 kap 7 § KML anger följande.

Om ett statligt byggnadsminne har övergått till att bli byggnadsminne enligt detta kapitel, skall länsstyrelsen utfärda förklaring om detta.

3 kap 2 § KML anger följande.

När en byggnad förklaras för byggnadsminne, skall länsstyrelsen genom skyddsbestämmelser ange på vilket sätt byggnaden skall vårdas och underhållas samt i vilka avseenden den inte får ändras.

Upplysningar

Om det finns särskilda skäl kan Länsstyrelsen enligt 3 kap 14 § KML lämna tillstånd till att ett byggnadsminne ändras i strid med skyddsbestämmelserna. Länsstyrelsen får ställa de villkor för tillståndet som är skäligen med hänsyn till de förhållanden som föranleder ändringen. Villkoren får avse hur ändringen skall utföras samt den dokumentation som behövs.

Länsstyrelsen lämnar råd och anvisningar råd ifråga om underhåll av byggnadsminnet.

Hur man överklagar beslutet

Se bilaga 3.

De som deltagit i beslutet

Beslut i detta ärende har fattats och godkänts digitalt av tf Länsöverdirektör Patrik Åhnberg. I den slutliga handläggningen av ärendet har även deltagit 1:e antikvarie Patrick Björklund, föredragande samt kulturmiljöchef Louise Schlyter, deltagande.

BILAGOR

- 1) Utpekade byggnader enligt skyddsbestämmelse 1.
- 2) Skyddade interiörer enligt skyddsbestämmelse 4, markplan och plan 1-3.
- 3) Hur man överklagar

Datum
2017-09-15

Beteckning
432-6327-2015

Kopia till:

Riksantikvarieämbetet

Stockholms stad, stadsbyggnadsnämnden

Stockholms stadsmuseum

Sveriges järnvägmuseum, Gävle

Du kan överklaga beslutet

Om du inte är nöjd med Länsstyrelsens beslut, kan du **skriftligen** överklaga beslutet hos förvaltningsrätten. **Observera att du ska skicka eller lämna överklagandet till Länsstyrelsen i Stockholms län, Box 22067 104 22 Stockholm. Du kan även skicka in överklagandet via e-post till stockholm@lansstyrelsen.se.** Det ska du göra därför att Länsstyrelsen måste pröva om överklagandet har kommit in i rätt tid, innan det skickas vidare till förvaltningsrätten.

Tiden för överklagande

Ditt överklagande måste ha kommit in till Länsstyrelsen **inom tre veckor från den dag du fick del av beslutet.** Om det kommer in senare kan överklagandet inte prövas. I ditt överklagande kan du be om att få ytterligare tid till att utveckla dina synpunkter och skälen till att du överklagar. Sedan är det förvaltningsrätten som beslutar om tiden kan förlängas eller inte.

Om någon annan part överklagar beslutet, till exempel en kommun eller annan myndighet, är tiden **tre veckor från det datum som står på beslutet.**

Ditt överklagande ska innehålla:

- vilket beslut som överklagas, beslutets datum och diarienummer
- hur du vill att beslutet ska ändras
- varför du anser att Länsstyrelsens beslut är felaktigt

Skriv också följande uppgifter, om du inte tidigare lämnat dem:

- personnummer
- adress till bostaden
- telefonnummer där du kan nås
- eventuellt övriga uppgifter som behövs för att man ska kunna skicka handlingar till dig

Om du har handlingar eller annat som du anser stöder din uppfattning, bör du skicka med kopior på dessa.

Ombud

Du har rätt att anlita ett ombud för att sköta överklagandet åt dig. I så fall ska ombudet underteckna skrivelsen, bifoga en fullmakt i original från dig samt uppge sitt namn, adress och telefonnummer.

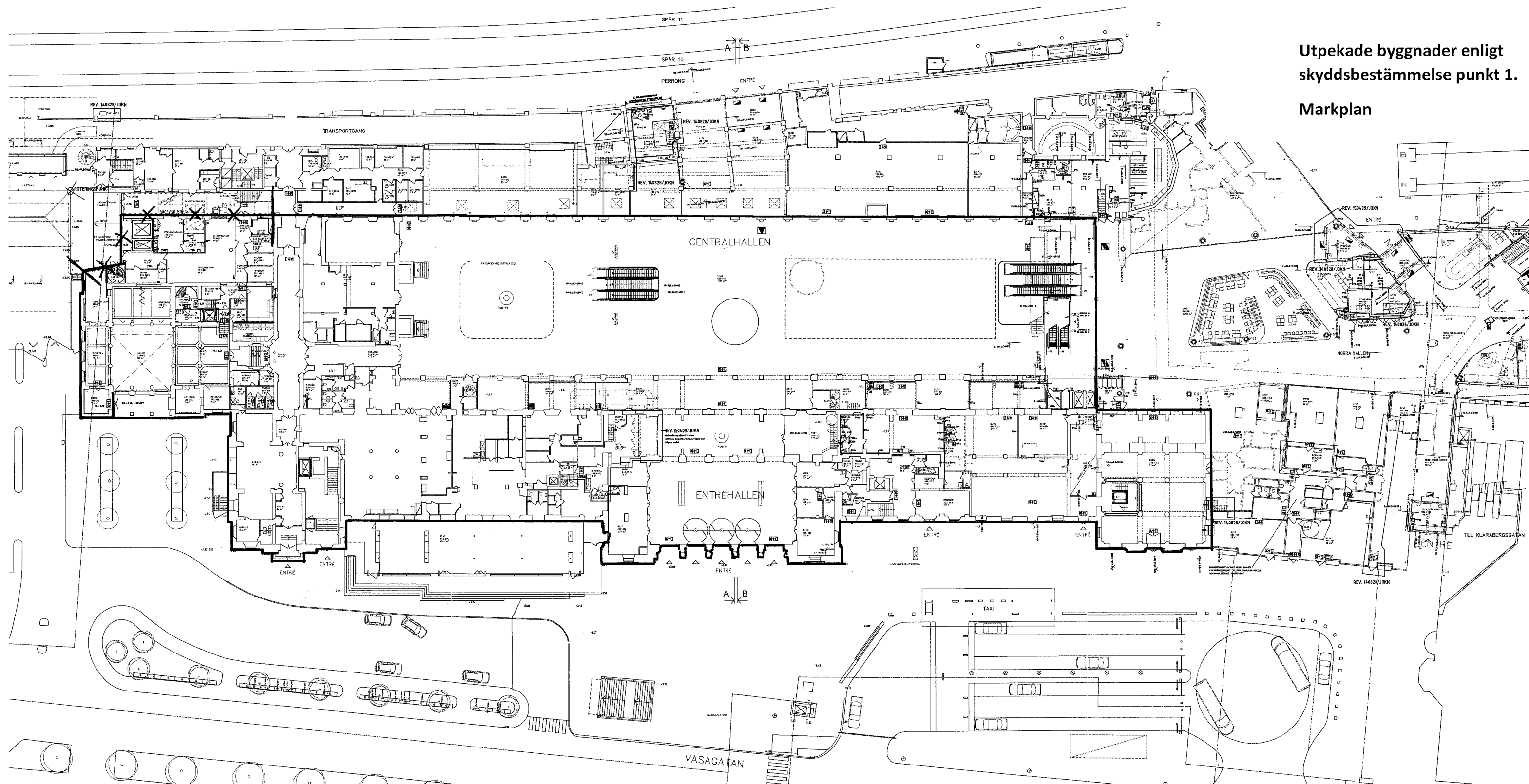
Ytterligare upplysningar

Behöver du veta mer om hur du ska göra, går det bra att ringa till Länsstyrelsen, telefon 010-223 10 00. Fråga efter den som varit föredragande i beslutet.

BILAGA 1

Utpekade byggnader enligt
skyddsbestämmelse punkt 1.

Markplan

Page 12 of 16 | * * * = Parti som ej omfattas av skyddsbest. 3.

